
Anne Loennechen

Kvinnene og den begrensede stemmeretten, 1901–1907

«Midt i glæden over disse fremskridt maa vi dog ikke glemme farene der følger med kvindernes udvidede virkefelt. Bare nu ikke vor tids og fremtidens damer bliver en flok blaserede, emanciperede væsener, hos hvem begrebet «kvindelig ynde» er en saga blot! Desværre – vi øiner en saadan mulighed. Mere end sørgeligt vilde det være, om vore damer ved at ligestilles med mændene skulde glemme, at de først og fremst er – KVINDER!»

(Husmoderen 1901, s. 10)

Fra 1901 til 1913 erobret norske kvinner gradvis stemmeretten. Da begrenset kommunal stemmerett ble innført i 1901, ga dette for første gang kvinnene mulighet til å avgi stemmer og bli valgt inn i kommunestyret. Denne politiske arena som tidligere hadde vært forbeholdt menn ble åpnet for kvinner.

Ved denne viktige milepælen sto kvinnene overfor flere problemer. Skulle de benytte stemmeretten? På hvilken måte burde de gå fram for å vinne innflytelse? Fantas det alternativer til å gå inn i de politiske partiene? Hvordan reagerte det etablerte politiske livet på at kvinnene kom til som ny velgergruppe?

Ved å undersøke kvinnes politiske aktivitet i Kristiania ved de tre første valgene med begrenset kommunal stemmerett, kan vi få opplysninger om hvordan disse kvinnene vurderte forskjellige alternativer for å få politisk innflytelse. I denne sammenheng er det interessant å se på Høyre, Venstre og DNA sine holdninger til kvinnes politiske aktivitet siden beslutninger fattet i partienes lokale og sentrale ledd fikk betydning for kvinnes muligheter til å utvide sitt politiske virkefelt. Samtidig satt representanter for disse partiene i de maktposisjonene hvor eventuelle utvidelser av kvinnestemmeretten ville bli avgjort.

Holdninger til valg av strategi foran kommunevalget i Kristiania i 1901

Innføringen av den begrensede kommunale stemmeretten aktualiserte spørsmålet om hvordan kvinnene skulle få innflytelse i kommunepolitikken. Foran valget i 1901 forelå to muligheter: Kvinnene kunne enten støtte de eksisterende politiske partier eller den «upolitiske kvinnelisten». Initiativet til denne listen ble tatt av Kvinnestemmerettsforeningen.

I 1901 eksisterte det én sosialistisk og 4 borgerlige kvinneorganisasjoner i Kristiania, som var opptatt av hvordan kvinnene skulle benytte den nyervervede stemmeretten.

Norsk Kvinnesaksforening (NKF) som ble stiftet i Kristiania 28. juni 1884, var den første offentlige kvinnesaksforening i Norge. Et stort flertall av innbyderne hadde tilknytning til Venstre. Det var hovedsakelig de øvre sosiale lag som i utgangspunktet støttet foreningen. Kvinnestemmeretten var en av de sakene som tidlig ble debattert i foreningen. I 1884 ble mannsstemmeretten utvidet. Tidligere hadde embetsmenn, kjøpstadborgere og de som eide gård og grunn hatt stemmerett. I 1884 fikk menn som hadde en inntekt på minst 800 kroner i byene og 500 kroner på landet, stemmerett ved kommune- og stortingsvalg.

Allerede i 1885 utspant det seg strid om stemmerettsspørsmålet i kvinnesaksforeningen. Motsetningen gikk mellom de som ønsket stemmerett for kvinner på samme vilkår som menn, og de som mente at kvinnene ennå ikke var modne for stemmerett ved stortingsvalgene, men måtte følge en gradvis utvikling.

Denne uenigheten resulterte i stiftelsen av Kvinnestemmerettsforeningen (KSF) i 1885. Foreningens formål var stemmerett for kvinner på samme vilkår som for menn.

Mot slutten av 1890-årene, da det ble klart at allmenn stemmerett for menn ville bli innført, oppsto det uenighet om kvinnestemmeretten også innen KSF. Et flertall vedtok å gå inn for kvinnestemmerett etter inntekt selv om menn fikk allmenn stemmerett. Dette resulterte i at et mindretall meldte seg ut av foreningen og stiftet Landskvinnestemmerettsforeningen (LKSF) i 1898, på KSFs opprinnelige grunnlag. Det eksisterte dermed to kvinnestemmerettsforeninger som begge hadde sitt opphav i NKF.

Hjemmenes Vel som ble dannet i Kristiania i 1898, var den

fjerde kvinneorganisasjonen som fikk betydning for kvinnenes politiske engasjement. Hjemmenes Vel sitt interesseområde var klart avgrenset til hjemmet, men foreningen var opptatt av samfunnsspørsmål i den grad det kunne få betydning for kvinnenes situasjon i hjemmet. Både innbyderne til foreningen og de seinere medlemmene var i all hovedsak rekruttert fra borgerskapet.

Arbeiderpartiets kvinneforening som ble stiftet i 1895, var en motvekt til de borgerlige kvinneorganisasjonene i Kristiania. Foreningens formål var å støtte de mannlige partifellene i deres kamp for å fremme sosialismen. Til forskjell fra de borgerlige kvinneforeningene, var Arbeiderpartiets Kvinneforening en klar partipolitisk forening. Den ble offisielt innmeldt i Arbeiderpartiet 31. mars 1896.

Foran kommunevalget i 1901 henvendte KSF seg gjennom VG til de stemmeberettigede kvinnene i Kristiania med en oppfordring om at de skulle slutte seg sammen i et upolitisk programløst parti.¹

Denne oppfordringen ble tatt opp til diskusjon i de øvrige kvinneorganisasjonene i Kristiania. På et møte i LKSF ble det fattet et enstemmig vedtak om ikke å følge en slik strategi ved det forestående kommunevalget. Med bakgrunn i foreningens formål om å skaffe norske kvinner statsborgerlig og kommunal stemmerett på samme vilkår som menn, ble det hevdet at det ville være vedtektsbrudd av foreningen å ta opp annet arbeid. Dessuten var LKSF en landsomfattende organisasjon og kunne derfor ikke blande seg opp i en enkelt kommunes valgagitasjon. Det ble også påpekt at kvinnenes mangel på organisasjonserfaring gjorde tanken på et kvinneparti urealistisk. Et vesentlig punkt i LKSFs argumentasjon var at de ved å kaste seg inn i en valgagitasjon til støtte for et kvinneparti, ville kunne gå glipp av den sympati de trengte for å oppnå alminnelig kyinnestemmerett. LKSF hadde det langsiktige målet for øyet, og foreningen tok ut fra det stilling til KSFs initiativ. Det var viktig å ikke miste sympatien hos menn. De ville tross alt være i flertall i de parlamentariske organene når spørsmålet om alminnelig stemmerett for kvinner skulle behandles. LKSF besluttet å følge den partipolitiske strategien og henvende seg til de politiske partiene for å få dem til å nominere kvinner på sine valglister.

Arbeiderpartiets kvinneforening tok også avstand fra Kvinne-

stemmerettsforeningens initiativ. Foreningen hadde ikke noen selvstendig plattform i forhold til DNA eller den borgerlige kvinnebevegelsen. Dette må sees i sammenheng med Arbeiderpartiets syn på kvinnesakens funksjon. Kvinnespørsmål ble sett i lys av klasse teorien. Arbeiderpartiets kvinneforening var en del av arbeiderbevegelsen. Bevegelsens organiserte virksomhet var rettet mot det eksisterende samfunnssystemet.

Det gjennomgående synet var at de organiserte arbeiderkvinnene hadde felles interesser med mennene innen Arbeiderpartiet. Spørsmålet om kvinners representasjon ved valgene var derfor ansett å være underordnet klassens mulighet for innflytelse i samfunnet. Foreningens holdning til et kvinneparti hadde derfor sin bakgrunn i den sosialistiske ideologien som satte klassekamp over kjønnskamp.

Etter at Landskvinnestemmerettsforeningen og Arbeiderpartiets kvinneforening hadde fattet sine vedtak om å følge den partipolitiske strategien ved valget, uttalte frk. Mossevig, viseformann i Kvinnestemmerettsforeningen, på et møte at foreningen ikke «havde ment at danne et særskilt kvindeparti, men at faa opstillet en upolitisk programløs valgliste bestaaende af mænd og kvinder.»² Formålet var ikke «å danne et parti om et program, saaledes som de politiske partier gjør, man skulde organisere seg frie og uafhængige.»³

Foruten Kvinnestemmerettsforeningen var det kun Hjemmenes Vel som støttet initiativet til en upolitisk liste. På et møte i Hjemmenes Vel innledet Ragna Nielsen til diskusjon. Hun mente at kvinnenes rette standpunkt var «at holde seg klar af alle de bestaaende politiske partier og opstille sin egen upolitiske liste, hvorpaa opførtes dygtige, rettænkende, af partifolk helt uafhængige mænd og kvinder. Kun paa denne maade vilde kvinderne kunne hævde sine særinteresser, faa anledning til at øve sine særlige kvindelige indflydelse og befordre saavel kvindernes vækst som samfundets vækst i moralitet og retfærdighedsfølelse.»⁴

Flere av de mest ledende kvinnene i Hjemmenes Vel sluttet seg til innledningen. Vi vet ikke hvor mange som var til stede på møtet. Det ble heller ikke vedtatt noen resolusjoner. Det er derfor vanskelig å vite hvor stor oppslutning Ragna Niensens forslag fikk blant Hjemmenes Vels medlemmer. Men Marie Michelet som var

medlem i Hjemmenes Vel, bekrefter i sin erindringsbok «Minner og Tidsbilder» at det innen foreningen var sterk stemning for stiftelsen av et kvinneparti i 1901.⁵

NKF uttalte seg ikke i spørsmålet om valg av strategi. Foreningens arbeid var i all hovedsak praktisk orientert. Ledelsen så det kanskje derfor ikke som sin oppgave å delta i taktisk politiske debatter. Den mest sannsynlige forklaringen på NKF sin taushet i spørsmålet lå antagelig i at foreningen hadde tilhengere av begge strategiene blant sine medlemmer. Vi kan dermed slå fast at det eksisterte to linjer innenfor den borgerlige kvinnebevegelsen i dette spørsmålet.

Det var den konservative delen av den borgerlige kvinnebevegelsen som i 1901 sto bak initiativet til en upolitisk programløs valgliste. Avspeilte også dette tiltaket en konservativ borgerlig ideologi?

Ideologien bak den upolitiske programløse listen

KSF besluttet å stille en egen valgliste til kommunevalget i Kristiania i 1901. Høsten 1901 kom foreningen med følgende uttalelse i Morgenbladet:

«Konstante Partidannelser er en fare for Samfundet, og et Parti bør oppløse sig, naar det har løst sin Opgave. Bestræbelserne for at beholde Magten længere skaber de fordærlige Kompromisser. Og naar vi nu opstiller en upolitisk Valgliste, saa er den for dem, som mener, at Hovedsagen nu er at arbeide, ikke for Parti, men for Sag og det i Frihed og under Ansvar. Vi vil praktisk søge at blive Partierne kvit.»⁶

Tanken om en samling på tvers av de eksisterende partipolitiske skillelinjene var ikke spesiell for KSF. Ved århundredskiftet var en rekke av de gamle partikonstituerende motsetningene av nasjonal, demokratisk og forfatningsmessig karakter enten svekket eller eliminert. Samtidig dukket nye sosiale, økonomiske og næringspolitiske spørsmål fram. På den ene siden sto det ekspansive næringslivet med sine økonomiske interesseprogrammer: proteksjonistisk tollpolitikk og offentlig støtte til næringslivet, men ellers streng sparsomhet i stats- og kommunehusholdningen. På den andre siden

Fra Spjørøya (1910) i Østfolds skjærgård. . .

sto den organiserte arbeiderbevegelsen med krav om at stat og kommune skulle gripe inn til fordel for de svake gjennom aktiv skattepolitikk og sosial reformpolitikk. Utviklingen av disse nye motsetningene innebar en trussel mot det gamle partisystemet. Dette presset førte først til en omdannelse av Venstre. Fra å ha vært et antibyråkratisk spareparti sto Venstre ved århundreskiftet fram som et sosialt reformparti som ville legge nye oppgaver inn under offentlig ansvar.

Fra slutten av 1890-årene ble det gjort flere forsøk på å bygge bro over gamle partimotsetninger og bryte ned skillet mellom Høyre og Venstre. Dette forsøket på samling ble begrunnet ut fra nødvendigheten av en sterk motstand mot den voksende radikaliseringen, representert både av arbeiderbevegelsen og av den radikale delen av Venstre. Forutsetningen for et samarbeid var en liberalisering av Høyre. Dette skjedde ved at partiets landsmøte i 1903 aksepterte et eget konsulatvesen. Høyre gikk inn i et samarbeid som gjorde kampen mot den sosiale radikalismen til sin fremste oppgave. Christian Michelsen gikk i spissen for denne antiradikale bevegelsen, kalt Samlingspartiet, som første gang stilte liste til

. . . til Longyearbyen (1955) på Svalbard ble 1. mai feiret som arbeiderklassens kampdag. (Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek)
(Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek)

stortingsvalget i 1903. Denne koalisjonen var et samarbeid mellom Høyre, moderate Venstre som var dannet i slutten av 1880-årene, og de libeale utbryterne fra Venstre som markerte seg mot partivesenet, landsmøtene og programpolitikken.

KSF sitt initiativ til en egen valgliste var nettopp et forsøk på samarbeid på tvers av de politiske partiene i kommunepolitikken. Foreningen mente at partipolitikken måtte holdes utenfor kommunvalgene.

Ønsket om en samling på tvers av partigrensene var ikke KSFs eneste målsetting. I et innlegg i Morgenbladet ble det understreket at foreningen skulle arbeide for å «få den utaalelige Skattebyrde lettet.»⁷ Dette var og en viktig sak i Høyres valgpropaganda i Kristiania i 1901 og 1904, og også i Samlingspartiets kommune-program i 1907.

Ledelsen i KSF hevdet at foreningens valgkandidater ikke var avkrevet noen erklæring om hvordan de ville stille seg til de politiske partienes valgprogram. Men formannen i foreningen hevdet at «inden Arbeidsudvalget har der været taget bestemt Afstand fra det socialdemokratiske Grundsyn og Gratisuvsenet.»⁸

«Gratisuvæsenet» var også en betegnelse som ble brukt av Høyre på Venstres sosiale reformpolitikk. Vi ser her at KSF tok avstand både fra Arbeiderpartiet og den radikale delen av Venstre. Det kan derimot synes som om foreningen var mer positiv til Høyre som heller ikke hadde noe omfattende kommunepolitisk valgprogram. Høyre gikk også inn for å styrke næringslivet ved å senke skattene. Redaksjonen i Nylænde hevdet i den forbindelse: «skal man dømme efter de udtalelser som er faldt, synes derfor partiet nærmest at maatte staa side om side med Høire, der har udtalt sig nettop i samme retning og heller ikke har formulert noget bestemt valgprogram.»⁹ KSF bekreftet denne antagelsen i et innlegg i Morgenbladet hvor representanter for foreningen hevdet: «Vi har saavist aldri tænkt at kjæmpe mot Høires program, der jo ganske rigtig for en stor del falder sammen med vort.»¹⁰

Selv om vi finner dette samsvaret i uttalelser mellom Høyre og KSF sitt initiativ, var det en vesentlig forskjell mellom de to organisasjonene i Kristiania i 1901 og 1904. KSF gikk inn for samarbeid over partigrensene, mens Høyre fremdeles arbeidet innenfor partirammene. Først i 1907 stilte Høyre fellesliste med Den liberale vælgerforening og Næringspartiet, under navnet Samlingspartiet, til kommunevalget i Kristiania. At Samlingspartiet stilte til valg i 1907 kan være en vesentlig årsak til at KSF ikke stilte lister til kommunevalgene i hovedstaden ved dette valget. Det kan ut fra dette synes som om KSF sto for den samme ideologien som Samlingspartiet. Antagelsen ble styrket gjennom at vi fant flere av KSF sine tidligere valgkandidater igjen på Samlingspartiets liste i 1907. Av de til sammen 54 valgkandidatene som sto på KSF sine lister i 1901 og 1904, stilte 9 til valg igjen i 1907. Av disse sto 6 på Samlingspartiets liste. De øvrige 3 var fordelt med to på Venstres og en på Afholdspartiets liste.

Vi må ut fra dette kunne konkludere med at kvinnelisten avspeilte en konservativ borgerlig ideologi. Det kan synes som om KSF sitt initiativ i 1901 og 1904, på samme måte som Samlingspartiet i 1907, var en konservativ mobilisering mot den økende radikalisering i samfunnet.

Det var altså to motstridende holdninger til hvilken strategi kvinner skulle benytte ved kommunevalget i 1901. Den upolitiske listen appellerte til konservative velgere, men fikk ikke udelt

positiv reaksjon. I alle partiene, men særlig klart blant DNAs tilhengere, sto holdningen om at samarbeid mellom kvinner og menn innen partiorganisasjonene var den riktige strategien foran kommunevalget.

Spørsmålet om hvilken strategi som ville gi det beste resultatet var i stor grad avhengig av velgernes mening. Stemmerettsreglene i 1901 ga alle menn kommunal stemmerett, men hvilke kvinner fikk stemmerett ved kommunevalgene i 1901?

Hvem fikk stemmerett i Kristiania i 1901?

Ved kommunevalget i Kristiania og i de andre byene i Norge i 1901, 1904 og 1907 gjaldt disse stemmerettsreglene:

«§ 2. Stemmeberettigede fra den 1ste December det Aar, da Mandtallet affattes, ere Kvinder, som da have fyldt 25 Aar, have haft Ophold i Landet i fem Aar, have norsk Statsborgerret og ved det kommunale Stemmeretsmandtals Afslutning enten selv have betalt Skat til Stat eller Kommune for det sidst forløbne Skatteaar ifølge Ligning af antagen Indtægt paa mindst 400 Kroner eller leve i helt eller delvis Formuesfællesskap med Ægtefælle, der har betalt saadan Skat, naar de i de to sidste Aar have haft fast ophold i Kjøbstaden og ikke ere i noget Tilfælde, som efter grundlovens § 52 og 53 bevirker Suspension eller Tab af Stemmeret.»¹¹

Tilsvarende regler gjaldt på landet, men der med en inntektsgrense på 300 kroner.

34,5% av kvinnene over 25 år fikk stemmerett i Kristiania i 1901.¹² Ved å lese ulike kvinnetidsskrifter og aviser fra ca. 1900 fram til allmenn stemmerett for kvinner ble innført i 1913, får vi et klart inntrykk av at det var en utbredt oppfatning at censusedgrensen ved stemmerettsreglene resulterte i at kun relativt velstilte kvinner oppnådde stemmerett. Den samme oppfatningen preger også det som seinere er blitt skrevet om kvinnestemmeretten.

Var det slik at arbeiderklassens kvinner på grunn av inntektsgrensen ved stemmerettsreglene, ble utelukket fra å avgi stemme

ved kommunevalget i 1901? For å finne ut om dette var riktig må vi undersøke hvilke kvinner som i kraft av egen inntekt og hvilke som ut fra ektemennenes inntekt var kvalifisert for stemmerett.

Tabell 1: Kvinner i Kristiania pr. 3 des. 1900 fordelt etter yrker, og hustruer fordelt etter ektemenns yrker

Yrkesgrupper	Kvinner	Hustruer etter ektemenns yrker
I. Jordbruk, fedrift, skogbruk, fiske	82	322
II. Gruve- og bergverksdrift, industri	13635*	16440
III. Handel, omsetning, samferdsel	9807	10021
IV. Offentlig arbeid, privat immatr. arbeid	3009	3416
V. Huslig arbeid samt arbeid av ubestemt art	13997**	1177
SUM	40530	31376

* Av disse arbeidet 13627 i industrien

** Av disse var 12125 tjenestepiker

Kilde: Tabellen er utregnet på grunnlag av Statistisk aarboeg for Kristiania by 1901, s. 56-65

Av tabell 1 ser vi at tjenestepikeyrket, industri og handel syssel-satte flest kvinner i Kristiania i 1900. Tjenestepikene utgjorde ca. 30% av de yrkesaktive kvinnene. Ca. 47% av tjenestepikene var under 25 år og hadde derfor ikke krav på stemmerett. De som ikke ble utelukket på grunn av alder falt igjennom på grunn av lav lønn, se tabell 2.

Tabell 2: Gjennomsnittlig årslønn* for tjenestepiker over 25 år i Kristiania 1900–1907

Alder		
År	26–35	36–50
1900	182,16	171,60
1901	176,75	161,16
1902	170,16	156,00
1903	163,32	160,32
1904	160,44	148,80
1905	172,80	168,72
1906	184,68	160,80
1907	185,88	187,56

* Naturalia er ikke inkludert i årslønnen

Kilde: Prof. Wedervangs pris- og lønns-hist. arkiv. Ekstrahert fra Akers Festekontors arkiver. Gjølborg 1978, s. 20. Sitert etter Ellen Schrupf, *Tjenestepikespørsmålet i Kristiania. Tjenestepikenes kår og organisering ca. 1880–1900*, utrykt hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1978

Under en prosent av tjenestepikene var gift.¹³ De kan derfor heller ikke ha oppnådd stemmerett gjennom eventuelle ektemenns inntekter. Vi kan dermed slå fast at de vel 5000 kvinnene over 25 år som var sysselsatt innen tjenestepikeyrket ikke oppnådde stemmerett.

Kvinner som arbeidet innen industrien hadde adskillig høyere lønn. Industrien sysselsatte ca. 1/3 av de yrkesaktive kvinnene i Kristiania. Med unntak av kvinnelige cigarleggere som gikk på minstelønn, lå årsinntektene på over 400 kroner i perioden 1901 til 1907.¹⁴

Handel, omsetning og samferdsel var den tredjestørste yrkesgruppen for kvinner i Kristiania i 1900. De fleste kvinnene i denne gruppen hadde sitt arbeid innen handel og kontor. Det er her tatt utgangspunkt i lønnsstatistikk for 1909 fordi det ikke har vært mulig å oppdrive statistikk for perioden 1901 til 1907. Årsinntektene innen tjenestepikeyrket og industrien endret seg ikke nevneverdig fra århundreskiftet fram til 1909. Jeg vil derfor anta at lønnsutviklingen innen handelsnæringene var tilsvarende. Det forutsettes videre at det ikke skjedde noen forverringer av lønnsforholdene fra

1907 til 1909. Gjennomsnittslønnen etter aldersklasser viste at samtlige kvinner innen næringen hadde en inntekt som kvalifiserte for stemmerett og valgbarhet.¹⁵

De fleste gifte menn hadde sine yrker innen industri, samferdsel og handel og omsetning.¹⁶ Lønnsstatistikken for ulike typer samferdsel har ikke vært mulig å oppdrive, men årsinntektene for menn innen de andre næringene var av en størrelsesorden som kvalifiserte for stemmerett for deres hustruer.¹⁷

Selv om det ikke er mulig å gi noe fullstendig bilde av lønnsforholdene i Kristiania i perioden 1901–1907, kan det likevel konkluderes med at med unntak av tjenestepikene tilfredsstilte så godt som alle kvinnene som arbeidet innen handel og industri stemmerettsreglene når det gjaldt inntekt. Kvinner som hadde ektemenn som var sysselsatt innen de samme næringene oppfylte også inntektskravet for stemmerett til kommunevalgene i 1901, 1904 og 1907.

Til sammen fikk 20807 kvinner i Kristiania stemmerett i 1901.¹⁸ Dette var færre enn antallet kvinner som ut fra egne eller ektemennenes inntekter oppfylte stemmerettsvilkårene når det gjaldt inntekt. Tilgjengelig statistikk gir ikke opplysninger om de yrkesaktive kvinnenes alder. Vi kan derfor ikke si hvor mange av dem som var fylt 25 år, som også var et av kravene for å avgi stemme.

Forskjellen i stemmerettsregler for kvinner og menn var foruten inntektsgrensen, innbetaling av by- eller statsskatt. Dersom en mann med en årsinntekt over 400 kroner og en hjemmeværende kone over 25 år, unnlot å betale skatt, mistet hans ektefelle retten til å avgi stemme uten at han selv gjorde det. Innbetalt skatt var ikke et krav for at menn skulle kunne stemme ved valgene. Likedan ville ikke myndige kvinner som tjente mer enn 400 kroner i året kunne stemme dersom de ikke hadde betalt skatt. Årsakene til at langt færre kvinner enn yrkesaktiviteten og lønnsstatistikken skulle tilsi fikk stemmerett i 1901, var trolig at en del av de yrkesaktive kvinnene var under 25 år eller at de selv eller deres eventuelle ektemenn ikke hadde betalt skatt for 1900.

Hvorvidt noen av de yrkesaktive som tjente mer enn 400 kroner i året lot være å betale skatt for å markere motstand mot kvinnestemmeretten har jeg ikke grunnlag for å kunne påstå, men at noen kan ha protestert på denne måten er ikke usannsynlig.

Vi kan dermed fastslå at inntektsgrensen ved stemmerettsreglene i 1901 i langt mindre grad enn tidligere antatt favoriserte kvinner fra en bestemt sosial gruppe.

Hvilken strategi ga best kvinnerepresentasjon i Kristiania kommunestyre i 1901, 1904 og 1907?

I 1901 ble kvinner for første gang representert i Kristiania kommunestyre. Av de 84 representantene som ble valgt var 6 kvinner. Høyre fikk til sammen 47 representanter, av disse var to kvinner. DNA fikk inn to kvinner av til sammen 16 representanter og KSF fikk inn to representanter hvor begge var kvinner. Totalt sett var det den partipolitiske strategien som ga det beste resultatet med hensyn til kvinnerepresentasjon. Men ser vi på organisasjonene enkeltvis, fikk KSF inn det samme antallet kvinner som Høyre og DNA.

Det var kun en liten del av de stemmeberettigede i Kristiania som betraktet KSFs liste som et aktuelt alternativ til de politiske partiene. Listen fikk få stemmer ved valget. Likevel ble to kvinner valgt med bare 700 stemmer på denne listen. Høyre og DNA trengte henholdsvis 15017 og 4485 stemmer for å få en tilsvarende kvinnerepresentasjon.¹⁹

I 1904 var det kun to partier som fikk kvinner inn i kommunestyret, Høyre to og DNA én. Kvinnestemmerettsforeningen fikk kun inn en mannlig representant. Listen fikk noe flere stemmer enn i 1901, men antallet stemmeberettigede og dermed forholdstallet var også steget. Valgresultatet tydet ikke på at den alminnelige oppfatning i Kristiania var at kvinnes inntog i kommunepolitikken hadde vært til vinning. Det ga seg i hvert fall ikke utslag i retning av økt oppslutning om valg av kvinner til kommunestyret.

I 1907 stilte ikke KSF egen valgliste. Umiddelbart skulle vi tro at det hadde sammenheng med at foreningen ikke fikk noen kvinner inn i kommunestyret ved valget i 1904. Noe av forklaringen ligger kanskje også der, men som vi har sett var ikke KSFs målsetting først og fremst å få kvinner valgt. Kvinnepartiet sto ideologisk nær Samlingspartiet. I og med at Samlingspartiet stilte til valg i Kristiania i 1907 må vi anta at ledelsen i KSF så større muligheter til å få inn representanter for den politikken de var

tilhengere av om de støttet Samlingspartiet enn om de igjen tok initiativ til en valgliste.

De borgerlige kvinneorganisasjonene som i 1901 og 1904 var delt i synet på valg av strategi, gikk i 1907, etter initiativ fra KSF, sammen om å utarbeide forslag til kvinnelige valgkandidater på de ulike partienes valglistene. Dette samarbeidet tyder på at Kvinnestemmerettsforeningen hadde endret standpunkt i synet på kvinne-representasjon i kommunestyret. I debatten om valg av strategi i 1901 hevdet foreningen at målsettingen ikke først og fremst var å få kvinner valgt. Initiativet i 1907 ble imidlertid tatt nettopp ut fra et ønske om å få partiene til å nominere kvinnelige kandidater og få kvinner valgt inn i kommunestyret. Det ble forventet at samlingen om én strategi ville resultere i flere kvinnelige kommunestyre-representanter. Det ble til sammen valgt 5 kvinner, 3 fra Samlingspartiet, én fra Afholdspartiet og én fra DNA. Dette var en framgang i forhold til valget i 1904, men sammenliknet med valget i 1901 var det en tilbakegang.

Partiene fikk ikke så mange kvinnelige kommunestyre-representanter ved de tre valgene som vi kunne forventet ut fra valglistene.²⁰ Det er derfor helt klart at kvinner i en viss utstrekning ble strøket ved valgene. Det kan likevel slås fast at det var den partipolitiske strategien som resulterte i flest kvinnelige kommunestyre-representanter i perioden.

Hva mente Høyre, Venstre og Arbeiderpartiet om kvinnes politiske aktivitet?

Partienes valgpropaganda overfor kvinnene

De ulike partiene henvendte seg spesielt til kvinnene gjennom hovedstadsavisene foran valgene. Dette var naturlig i og med at kvinnene utgjorde en ny velgergruppe. Kvinner ble oppfordret til å slutte opp om valgene. Det ble også understreket at kvinnes fram-møte var avgjørende for valgresultatene.

«Kvinderne har faaet stemmeretten som de saart har savnet. De kan være med at rette det som vrant er, skabe sunde og gode Forhold inden Samfundet. Men vil de være med paa at bygge Samfundet maa de tage Verktøjet i haand. Og for Samfundsbygningen heder Verktøjet Stemmeretten.»²¹

Parolen «stemmerett er stemmeplikt» ble framsatt i flere av Kristiania-avisene foran de tre kommunevalgene. De tre partiene henvendte seg hyppig til kvinnene foran valgene. Det kan derfor synes som om de ønsket å få kvinnene med i kommunepolitikken. Det var innlegg både i høyre-, venstre- og arbeiderpressen med oppfordringer til kvinnene om å møte fram ved valgene og avgi stemme. Partiene forsøkte å få tilslutning fra kvinner ved blant annet å appellere til dem som husmødre og mødre.

Representanter for Høyre og Venstre hevdet videre at det var deres respektive partier som støttet kvinnesaken og hadde gjort det mulig for kvinner å delta i det offentlige liv. Diskusjonen om hvilket parti som var mest positiv til kvinnenes stemmerett og offentlig deltakelse, dukket opp foran hvert av de tre valgene. Denne formen for agitasjon ble hovedsakelig fremmet av representanter for de borgerlige partiene.

Arbeiderpartiet hadde programfestet allmenn stemmerett for kvinner allerede før århundreskiftet. Men partiet trakk ikke dette fram i sin valgagitasjon. Partirepresentantene hevdet derimot at de ikke gikk inn for noen spesielle kvinnesaker. DNAs målsetting var å oppnå forbedringer for arbeiderklassen som helhet. Det betydde ikke at partiet var uenig i at kvinner skulle ha de samme formelle rettigheter som menn, men dette ble ikke holdt fram som noe mål i seg selv.

De to borgerlige partiene understreket ulikheten mellom kjønnene. Med utgangspunkt i holdningen om kjønnsespesifikke egenskaper, hevdet de at det var viktig å få kvinnene med i politikken på de områdene hvor de kvinnelige egenskapene kunne komme til nytte. Sosialpolitikken syntes ifølge Høyre og Venstre å være et velegnet arbeidsfelt for kvinnene. En undersøkelse av kvinnenes deltakelse i de ulike utvalg og debatter i Kristiania kommunestyre fra 1901 til 1907 viser at det nettopp var på dette området de gjorde seg gjeldende.²² Det kan ut fra innleggene i pressen se ut som om Høyre og Venstre sto for holdningen om at kvinner og menn representerte forskjellige, men likeverdige egenskaper, og at det derfor var viktig at begge kjønn ble representert i kommunepolitikken.

Konsekvensen av de borgerlige partienes holdning synes derfor å ha vært at de var for kvinnestemmerett, men mot at kvinner og

menn skulle kunne arbeide på de samme politiske områdene.

DNA's argumentasjon syntes å avspeile en likestillingsideologi. Representanter for Arbeiderpartiet hevdet at de ikke så noen arbeidsområder i kommunepolitikken som spesielt velegnet for kvinner, men understreket fellesinteressene mellom kjønnene. Likevel understreket sosialdemokratene at det var viktig å få en betydelig kvinnerepresentasjon i kommunestyret fordi kvinner var samfunnsborgere på lik linje med menn og derfor hadde rett på representasjon.

Partienes kommunale valgprogram

Fra slutten av 1800-tallet og framover ble kommunevalgene i stadig større grad politisert. Høyre og Venstre var på slutten av 1800-tallet dominerende i kommunepolitikken i Kristiania, men fra århundreskiftet utgjorde Arbeiderpartiet en stadig sterkere konkurrent. Utover på 1900-tallet var det en tendens i retning av skarpere grenselinjer mellom partiene. Det ble stadig viktigere for partiene å markere en selvstendig politisk profil ettersom nye velgergrupper kom til ved innføringen av allmenn stemmerett for menn, og begrenset kommunal stemmerett for kvinner i 1901. De tre partiene ønsket alle en betydelig representasjon i kommunestyret. Det var derfor viktig å få tilslutning fra de stemmeberettigede ved valgene. Partienes viktigste kampsaker ble lagt fram i de kommunale valgprogrammene.

Kommuneprogrammene må sees som mer forpliktende enn partirepresentantenes uttalelser i valgpropagandaen. Ved å foreta en sammenlikning med programmene fra 1898 har jeg kunnet undersøke om partiene endret sine program da kvinnene i 1901 oppnådde kommunal stemmerett.

Alle partiene hadde kommunale program foran kommunevalgene i 1901, 1904 og 1907, men omfanget kunne være noe forskjellig. Høyre hadde ikke noe detaljert kommuneprogram i 1901 og 1904, kun en formulering om at deres representanter skulle arbeide for en streng og sparsommelig kommunal økonomi. Det var altså ikke programfestet at partiet ville arbeide for å få kvinnene med i det offentlige liv foran de to første valgene kvinnene kunne delta i. Det samme gjaldt Venstres program i 1901 og 1904.

Det var ingen endringer i de to borgerlige partienes program fra 1898 i retning av å programfeste ønsket om å få kvinner med i politikken. I 1907 derimot var kvinnenens representasjon i offentlige utvalg programsaker for de to borgerlige partiene.

Det var ikke noen endring i Arbeiderpartiets kommunale program foran valgene i perioden 1898–1907 i retning av å arbeide for kvinnenens deltakelse i det offentlige liv. Sosialdemokratenes uttalelse foran valget i 1907 om nødvendigheten av en «sterk kvindekongress»²³ i Kristiania kommunestyre hadde ikke nedfelt seg i DNAs valgprogram ved noen av de tre valgene. Alle tre partiene hadde derimot i løpet av perioden 1901–1907 programposter som vi må anta appellerte spesielt til kvinnene:

DNA hadde i 1901, 1904 og 1907, som i 1898, poster på sitt program hvor partiet gikk inn for å sikre syke, gamle, arbeidsudyktige og vanskeligstilte barn skikkelig pleie og omsorg. Både DNA og Venstre støttet i 1901 bekjempelsen av tuberkulosen, noe som var nye poster på begge partienes program. Dette var også en sak som sto sentralt i Norske Kvinners Sanitetsforenings arbeid.

Venstre hadde som ny programpost i 1901 å få kvinner ansatt i sedelighetspolitiet. Videre hadde Venstre og Samlingspartiet nye programposter i henholdsvis 1901 og 1907, hvor de gikk inn for utbygging av lekeplasser for barn. Dette var saker som må antas å ha appellert til kvinnene siden de tradisjonelt tok seg av omsorgen for svake grupper i samfunnet.

Venstre og Samlingspartiet hadde i henholdsvis 1901 og 1907 nye programposter hvor de gikk inn for opprettelse av fortsettelses- og fagskoler for kvinner og menn. Kvinners muligheter for utdanning var et krav som også Norsk Kvinnesaksforening arbeidet for i denne perioden.

Det var altså kun de borgerlige partiene som i løpet av perioden programfestet at de ville arbeide for å få kvinnene med i det offentlige liv. Dette var poster som kom inn i programmene etter at kvinner hadde oppnådd kommunal stemmerett foran valget i 1901. Alle partiene hadde i løpet av perioden programposter som vi må anta appellerte spesielt til kvinnene. Disse postene på Arbeiderpartiets program var med unntak av tuberkulosesaken en videreføring av partiets program fra 1898. Dette må sees i sammenheng med uttalelser fra partiets representanter i valgkampen, der de hevdet at

sosialdemokratene ikke gikk inn for bestemte kvinnesaker. DNAs valgprogrammer fra 1901 til 1907 bekrefter i hovedsak dette. De postene på de borgerlige partienes programmer som jeg har antatt appellerte spesielt til kvinnene, kom til etter at kvinner oppnådde kommunal stemmerett i 1901.

En viktig grunn til at de borgerlige partiene først i 1901 la vekt på sosialpolitikk i sine program kan skyldes at de vurderte dette reint valgtaktisk. De så trolig sosiale spørsmål som en måte å vinne kvinnelige velgere på. I motsetning til dette var DNAs programmer også før kvinner kom til som velgergruppe, preget av saker som la vekt på sosial utjevning.

Partienes holdninger i stemmerettsspørsmålet i tiden 1890 til 1907

Dersom kvinnene oppnådde stemmerett, ville de få muligheten til å drive politisk arbeid på nye områder. Partienes holdninger i spørsmålet om kvinnestemmeretten vil derfor kunne si noe om hvorvidt de ønsket at kvinner skulle få utvidet sitt politiske virkefelt.

I 1898 fikk menn allmenn stemmerett til stortingsvalgene, mens alminnelig kommunal mannsstemmerett ble innført i 1901. Kvinnestemmeretten ble første gang debattert på Stortinget i juni 1890. Alle venstrerepresentantene var i 1890 enige i at kvinner burde gis rett til å stemme. Men fra og med 1895 var det en merkbart avtagende interesse fra venstrehold for kvinners stemmerett. Da spørsmålet om revisjon av stemmerettsreglene ble behandlet i Odelstinget våren 1901, framsatte Venstre forslag om alminnelig kommunal stemmerett for menn. Kvinnestemmeretten ble ikke nevnt i forslaget. Høyre sto i 1890-årene for en aktiv motstand mot kvinnestemmeretten, men i 1901 stilte partirepresentantene seg derimot positive til begrenset stemmerett for kvinner.

Dersom vi antar at partienes holdninger i spørsmålet om kvinnestemmeretten avspeilte deres holdninger til kvinnenes politiske aktivitet, kan det umiddelbart synes som om høyrerepresentantene utviklet seg i mer positiv retning med hensyn til å få kvinnene med i politikken fram mot 1901, mens det motsatte var tilfelle for Venstres representanter. Det er imidlertid rimelig å se Venstres holdning fra slutten av 1890-årene i sammenheng med partiets

intensiverte kamp for den allmenne mannsstemmeretten. Det kan virke som om Venstres utelatelse av kvinnestemmeretten i sitt forslag i 1901 skyldtes at partiet ikke ventet støtte fra Høyre i dette spørsmålet, og at Venstre derfor i første omgang prioriterte å sette kreftene inn på å få gjennomført den alminnelige kommunale mannsstemmeretten. Venstre ble derfor overrasket da høyrerepresentantene i 1901 uttalte sympati for den begrensede kvinnestemmeretten. Da forslaget om kvinnestemmeretten ble behandlet i 1901, viste det seg imidlertid at også enkelte venstrerepresentanter var uenige i denne utvidelsen av kvinnes rettigheter.

Begrenset kommunal stemmerett for kvinner ble vedtatt i Odelsstinget våren 1901, med 68 mot 17 stemmer. Av de 17 som stemte mot forslaget var 7 fra Høyre og Moderate og 10 fra Venstre.

Høyres holdning i spørsmålet må forstås med bakgrunn i partiets frykt for en økende radikaliserings og med at alminnelig stemmerett for menn etter all sannsynlighet ville bli innført. Kaarvedt hevder i sitt arbeid med Høyres historie at partiet gikk inn for kvinnestemmeretten som en konservativ motvekt til den alminnelige stemmeretten for menn.²⁴ At Høyre så et konservativt element i den begrensede kvinnestemmeretten, ble bekreftet av partirepresentanten Carl Aas: «Jeg ser nemlig i en saadan reform en betryggelse for, at den kommunale utvikling i fremtiden kan foregaa jevnt og rolig og sikkert.»²⁵

Sett i lys av dette kan jeg ikke konkludere med at innføringen av kvinnestemmeretten i 1901 var et uttrykk for at de borgerlige partiene ønsket å få kvinnene med i kommunepolitikken. Den allmenne stemmeretten for menn var den utløsende faktor for det flertall kvinnestemmeretten fikk i Odelsstinget i 1901. Vedtaket skyldtes derfor i stor grad partitaktiske hensyn.

Arbeiderpartiet hadde i 1901 alminnelig stemmerett for kvinner og menn på sitt program. Partiet ble først representert på Stortinget etter valget i 1903, og var derfor ikke med på å debattere og vedta den kommunale kvinnestemmeretten i 1901.

Den neste utvidelsen av stemmeretten for kvinner kom i 1907. Sosialistene hadde i 1906, som tidligere, programfestet alminnelig stemmerett for kvinner i stat og kommune. Venstre hadde det samme året begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner på sitt program, mens kvinnestemmeretten ikke hadde nedfelt seg i Sam-

lingspartiets program. Det viste seg imidlertid at forslaget om alminnelig stemmerett for kvinner ikke ville oppnå det nødvendige 2/3-flertall i Stortinget. Debatten kom derfor videre til å dreie seg om den begrensede kvinnestemmeretten. Det resulterte i at Arbeiderpartiet renonserte på sitt opprinnelige krav ved å stemme for dette forslaget. Under avstemmingen gikk venstre- og arbeiderparti-representantene samlet inn for den begrensede statsborgerlige stemmeretten for kvinner. Av Samlingspartiets representanter stemte 24 for og 15 mot forslaget. Resultatet ble at kvinner 14. juni 1907 fikk statsborgerlig stemmerett etter de samme reglene som gjaldt for den kommunale kvinnestemmeretten.

Alle partiene syntes å være enige om at den kommunale kvinnestemmeretten hadde styrket Høyre under kommunevalgene i Kristiania. Arbeiderpartiets krav om alminnelig stemmerett for kvinner kan ha sammenheng med at innføringen av allmenn kvinnestemmerett ville resultere i en ny velgergruppe som antagelig i stor utstrekning ville slutte opp om DNA ved valgene. Når det ikke var mulig å få oppslutning om DNAs forslag, valgte partiet som et skritt på veien mot allmenn kvinnestemmerett å gå inn for den begrensede.

Venstres programforslag i 1906 om begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner kan derimot synes noe uventet, ettersom partiet hevdet at stemmerettsreglene av 1901 hadde resultert i økt oppslutning om Høyre. Bakgrunnen for Venstres holdning i 1906 kan antagelig søkes i kvinnes opptrøden i forbindelse med unionsoppløsningen i 1905. Ulike kvinneforeninger i Kristiania gikk i 1905 ut med en landsomfattende oppfordring til kvinner om å slutte opp om 7. juni-vedtaket om oppløsning av unionen med Sverige, ved å tegne seg på navnelister. Det ble samlet bort imot 300.000 underskrifter. I tillegg ble det sendt en organisasjonsadresse til Stortinget og Regjeringen undertegnet av 565 foreninger.

Kvinnens opptrøden i 1905 kan ha blitt oppfattet som en støtte til Venstre og dette kan videre være en av årsakene til at Samlingspartiet ikke programfestet den begrensede kvinnestemmeretten i 1906. Likevel gikk et flertall av partiets representanter inn for den begrensede statsborgerlige kvinnestemmeretten under avstemmin-

gen. En av dem var professor Stang. Men han bekreftet at den positive holdningen ikke var et uttrykk for ønsket om å få kvinnene aktivt med i politikken: «Hovedsagen er, at Kvinderne faar Stemmeret, ikke at de bliver valgt.»²⁶

Det ser altså ikke ut til at den relative velviljen vi har kunnet spore i valgpropagandaen gjennom pressen i Kristiania fra 1901 til 1907 har slått igjennom i særlig grad blant Høyres stortingsrepresentanter i spørsmålet om kvinnestemmeretten. Derimot synes velviljen i løpet av perioden å ha blitt større hos venstrerepresentantene. Sosialistene synes i hele perioden å ha holdt fast på sin tradisjonelt positive holdning til alminnelig kvinnestemmerett.

De politiske partienes nominasjon av kvinner til kommunevalgene i Kristiania 1901, 1904 og 1907

Valgnominasjonen kan si noe om hvordan partiene stilte seg til kvinnelige kommunestyrerepresentanter. Både Høyre, Venstre og DNA nominerte kvinner på valglistene til kommunevalgene i 1901, 1904 og 1907.

Tabell 3: Andel kvinner på listene fordelt etter parti og valgår

Valgår	Parti	Kandidater		
		Totalt	Derav kvinner	Andelen kvinner i%
1901	H	60	5	8,3
	V	57	7	12,3
	DNA	33	3	9,1
1904	H	62	6	9,7
	V	40	4	10,0
	DNA	59	6	10,2
1907	S*	62	9	14,5
	V	54	8	14,8
	DNA	56	7	12,5

* I 1907 stilte Høyre fellesliste med Den liberale vælgerforening og Næringspartiet under navnet Samlingspartiet (S)

Kilde: Tabellen er utregnet på grunnlag av Norsk Kundgjørelsesidende nr. 349 1901, nr. 351 1904, nr. 299 1907

Tabell 4: Andelen plasser kvinner opptok på listene etter kumuleringene, fordelt etter parti og valgår

Valgår	Parti	Kandidater		
		Totalt	Derav kvinner	Andelen kvinner i %
1901	H	84	7	8,3
	V	84	10	11,9
	DNA	84	8	9,5
1904	H	84	8	9,5
	V	84	9	10,7
	DNA	84	9	10,7
1907	S	84	12	14,3
	V	84	12	14,3
	DNA	84	9	10,7

Kilde: Tabellen er utregnet på grunnlag av Norsk Kundgjørelsestidende nr. 349 1901, nr. 351 1904, nr. 299 1907

Tabell 5: Andelen kvinner av de prioriterte kandidatene, fordelt etter parti og valgår

Valgår	Parti	Kandidater		
		Totalt	Derav kvinner	Andelen kvinner i %
1901	H	24	2	8,3
	V	27	3	11,1
	DNA	12	2	16,7
1904	H	22	2	9,1
	V	17	2	11,8
	DNA	25	3	12,0
1907	S	22	3	13,6
	V	30	4	13,3
	DNA	28	2	20,0

Kilde: Tabellen er utregnet på grunnlag av Norsk Kundgjørelsestidende nr. 349 1901, nr. 351 1904, nr. 299 1907

Kvinneandelen var økende på Høyre og DNA sine lister fra 1901 til 1907. På Venstre sine lister var det derimot en nedgang i kvinners andel fra 1901 til 1904, etterfulgt av en økning i 1907 (tabell 3). Andelen plasser kvinner opptok på Høyre sin liste steg i løpet av de tre valgnominasjonene (tabell 4). På Venstre sin liste fant vi imidlertid en nedgang fra 1901 til 1904, etterfulgt av en svak stigning i 1907. På Arbeiderpartiets liste var det en svak stigning i andelen plasser kvinner opptok fra 1901 til 1904. I 1907 opptok kvinnene den samme andelen av plassene som på partiets liste i 1904.

På de offisielle valglistene kunne samme kandidat føres opp inntil 3 ganger. Alle partiene som stilte til valg i Kristiania benyttet seg av muligheten til å kumulere kandidater. Antallet kandidater som ble kumulert, og hvor mange ganger de ble ført opp, varierte på de ulike valglistene. Det er rimelig å anta at de kandidatene som ble kumulert var personer partiene prioriterte å få inn i kommunestyret (prioriterte kandidater).

Hvorvidt partiene hadde kvinner blant de valgkandidatene som var ført opp flest ganger, kan i særlig grad gi et inntrykk av om de ønsket å få kvinner representert i kommunestyret (tabell 5).

Arbeiderpartiet hadde i 1901 den høyeste andelen kvinner av de prioriterte valgkandidatene (16,7%), etterfulgt av Venstre (11,1%) og Høyre (8,3%). I løpet av de tre valgnominasjonene sank kvinnes andel av de prioriterte kandidatene markert på DNA sine lister. Høyre og Venstre viste derimot en svak tendens til å oppføre en høyere andel kvinner blant de mest kumulerte kandidatene på listene.

Nominasjonen viste at andelen kvinner, andelen plasser de opptok og andelen kvinner av de prioriterte kandidatene var forholdsvis lav på alle de tre partienes lister ved de tre kommunevalgene. Det er derfor vanskelig å trekke noen klare konklusjoner. Det kan imidlertid synes som om DNA i 1901 i størst grad ønsket kvinner inn i kommunestyret. Dette slutter jeg ut fra at partiet hadde dobbelt så høy andel kvinner blant de prioriterte kandidatene som Høyre, og 5,5% høyere enn på Venstres liste. Dette forandret seg imidlertid i løpet av perioden. I 1907 utgjorde kvinnes andel av de prioriterte kandidatene på Arbeiderpartiets liste ca. halvparten av hva den gjorde på Høyre og Venstre sine lister. Det kan derfor

virke som om det var de borgerlige partiene som i 1907 var mest positive til å få kvinnene med i kommunepolitikken. Likevel forsøkte ingen å få inn noen betydelig kvinnerepresentasjon.

Kvinnenes muligheter til å delta i utvalg og inneha tillitsverv innen Høyre, Venstre og Arbeiderpartiet

Arbeiderpartiet var tidligst ute med å åpne sin organisasjon for kvinnelige medlemmer. Kvinnene hadde mulighet til å bli medlemmer allerede fra Den socialdemokratiske forening ble stiftet i Kristiania i 1885. Høyre og Venstre sine lokale foreninger i Kristiania ble først åpnet for kvinnelige medlemmer etter at begrenset kommunal kvinnestemmerett var innført i 1901.

Kvinner sto som forslagsstillere til Høyre, Venstre og DNA sine valglistor foran de tre kommunevalgene i Kristiania i perioden 1901 til 1907. Høyrekvinnene hadde innflytelse på partiets kommunepolitikk fra 1901, gjennom en egen kvinnelig valgkomité. Ved stortingsvalget i 1903 ble denne separate kvinnelige valgkomiteen integrert i partiets ordinære komitéstruktur. Høyre fikk en ny partistruktur som følge av endringen av valgloven av 1905/06. Denne omorganiseringen resulterte også i en demokratisering ved at foreningen formelt ble åpnet for kvinnelige medlemmer. Kvinner begynte etter hvert å få tillitsverv i partiorganisasjonen, først i kretsstyrene i Kristiania. I 1909 var 3 av de 6 delegatene fra Kristiania til landsmøtet kvinner. Det samme året ble de to første kvinnelige representantene valgt inn i Høyres sentralstyre. I 1911 ble det for første gang valgt et kvinnelig medlem til programkomiteen. At kvinner først fikk tillitsverv sentralt i partiet etter at begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner var innført i 1907, var ikke tilfeldig. I forbindelse med Stortingets beslutning av 14. juni 1907, om utvidelsen av kvinnestemmeretten, ble det fra Høyres sentralstyre vedtatt å sende ut et skriv til ledelsen i samtlige av landets konservative foreninger. Det ble der uttrykt håp om at de nærmere 300.000 kvinnene som hadde oppnådd stemmerett ville støtte opp om det konservative partiet ved valget. Det ble videre understreket at partiets foreninger måtte la kvinner få innflytelse ved utarbeidelsen av kommunale valgprogram og på valglistenes sammensetning, for på den måten å vinne deres tilslutning. Kvin-

1. maidemonstrasjonen i Vestfjorddalen i Tinn kommune i Telemark i 1908. Som så ofte i denne tida finner vi kravet om åttetimersdagen på foreningens fane.
(Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek)

nenes muligheter for tillitsverv og deltakelse i utvalg innen Høyre ble her begrunnet med ønsket om å sanke kvinnestemmer, mer enn ut fra at kvinner kunne tilføre partiet noe positivt.

Også innen Venstre hadde kvinner innflytelse på utformingen av kommunepolitikken fra 1901. Foran kommunevalget i 1901 ble 3 kvinner valgt inn i programkomiteen. Høsten 1901 ble 5 kvinnelige representanter og 3 kvinnelige varamedlemmer valgt inn i arbeidsutvalget. Det samme året ble det også vedtatt at kvinner skulle være representert i kretsstyrene og hovedstyret i Kristiania. Etter stiftelsen av Venstrekvinnelaget i Kristiania i 1911 ble foreningen representert på Venstres landsmøter, første gang i 1912 med sin formann. Også innen Venstre fikk kvinner først mulighet til å inneha tillitsverv på sentralt nivå etter at begrenset statsborgerlig kvinnestemmerett var innført. I 1909 ble den første venstre-kvinne valgt som vararepresentant til landsstyret, og i 1918 ble det første kvinnelige landsstyremedlemmet valgt.

Det har ikke vært mulig å finne materiale som gir opplysninger

om kvinners aktivitet innen Arbeiderpartiet i Kristiania i samme grad som for de borgerlige partienes lokalforeninger. Det har sannsynligvis sammenheng med at store deler av DNAs arkivmateriale fram til 1940 gikk tapt under krigen. Allerede i 1897 ble den første kvinnelige vararepresentant til sentralstyret valgt, og året etter fikk partiet sitt første kvinnelige medlem i sentralstyret. I og med at kvinner oppnådde tillitsverv sentralt innen partiorganisasjonen allerede før århundreskiftet, er det rimelig å anta at kvinner på det tidspunktet også hadde verv innen lokalforeningene.

Kvinner utgjorde et markant mindretall i de ulike partienes utvalg og tillitsverv i perioden. Likevel kan det virke som om ledelsen i Arbeiderpartiet var mest positiv til å få kvinnene med i politikken.

De politiske partienes kvinneorganisasjoner i Kristiania

Hva var bakgrunnen for at kvinner innen DNA, Høyre og Venstre skilte seg ut i egne kvinneorganisasjoner? Var stiftelsen av foreningene et resultat av partiledelsens ønske om å fostre kvinnelige politikere, eller var det andre årsaker som lå til grunn?

Både DNA, Høyre og Venstre fikk sine egne kvinneorganisasjoner innen kvinner oppnådde alminnelig statsborgerlig stemmerett i 1913, men det var kun Arbeiderpartiet som fikk egne kvinneforeninger før 1907.

Grensen mellom politisk og faglig organisering blant arbeiderkvinnene kan synes noe flytende. I behandlingen av DNAs kvinneorganisasjoner tar jeg derfor for meg både Arbeiderpartiets kvinneforening og Arbeiderpartiets Kvinneforbund. Begge foreningene var tilsluttet DNA. Selv om Kvinneforbundets målsetting var en landsomfattende organisasjon, forble forbundet et Kristiania-fenomen fram til 1911.

Arbeiderpartiets kvinneforening ble dannet i Kristiania 27. mars 1895. Stiftelsen ble hilst velkommen av Arbeiderpartiets ledelse. Bakgrunnen for dannelsen var ønske om å hjelpe de mannlige partifellene i deres arbeid med å spre opplysning. Dette skulle gjøres gjennom håndarbeidsvirksomhet og pengeinnsamlinger. Imidlertid drev ikke foreningen bare reint økonomisk partistøttende arbeid. Det ble også holdt møter hvor emner som barne-

oppdragelse, 8-timersdagen og arbeidernes generelle situasjon ble tatt opp. Kvinnestemmeretten sto også sentralt i foreningens arbeid.

Et viktig trekk i foreningens arbeid fram mot århundreskiftet var den stadig større kontakten med de kvinnelige fagforeningene. Arbeiderpartiets kvinneforening var den viktigste drivkraften i det arbeidet som ledet fram til stiftelsen av Kvinneforbundet i 1901.

Arbeiderpartiets kvinneforening var liten og hadde ikke stor innflytelse. Det utviklet seg etter hvert stor misnøye blant de organiserte arbeiderkvinnene med partiets prioritering av de spørsmålene kvinnene var opptatt av. Denne misnøyen gjorde seg gjeldende allerede mot slutten av 1890-årene. På Arbeiderpartiets landsmøte i 1899 rettet Martha Tynæs, som satt i ledelsen for Arbeiderpartiets kvinneforening, sterk kritikk mot mennenes iherdige arbeid for egne interesser og deres manglende forståelse for kvinnene. «Man vil si, at vi kan agitere selv, ja det gjør vi ogsaa; men hvad hjælper det, saalenge mændene trækker paa skuldrene af os, og som oftest gjør nar af vore bestræbelser.»²⁷

Hun hevdet at hun ville arbeide for å samle alle arbeiderhustruer og kvinnelige industriarbeidere i en organisasjon som partiet måtte regne med. Ideen vant oppslutning blant Arbeiderpartiets kvinner, men også ledende mannlige partifeller viste seg positive til en landsomfattende kvinneorganisasjon. Allerede på partiets landsmøte året etter vant et forslag om å danne en landsomfattende forening for de kvinnelige arbeider- og fagforeninger flertall.

30. desember 1901 stiftet to kvinnelige arbeiderforeninger og 4 fagforeninger i Kristiania Arbeiderpartiets Kvinneforbund. Foreningens formål var «at søge dannet og samle kvindelige fag- og arbeiderforeninger i vort land til et forbund paa socialistisk grunnlag for derigjennem at varetage sine politiske interesser.»²⁸ Men forbundet ble altså et Kristiania-fenomen de 8 første årene. Stemmerettsspørsmålet sto sentralt også i Kvinneforbundets virksomhet. Videre ble det nedlagt et iherdig arbeid for å danne nye fag- og kvinneforeninger. I tillegg arbeidet forbundet for Arbeiderpartiet ved valgene. Kvinneforbundet ble partiets forlengede arm blant arbeiderklassens kvinner.

Vi kan dermed slå fast at dannelsen av Arbeiderpartiets kvinneforbund i 1901 må sees som et resultat av at DNAs kvinner var

misfornøyde med partiets prioritering av kvinnes interesser og behov. Det samme synes ikke å være bakgrunnen for dannelsen av Arbeiderpartiets kvinneforening i 1895. På den andre siden er det viktig å merke seg at de mannlige partifellene var positive til at partiet fikk egne kvinneorganisasjoner. Dette må sees i sammenheng med at Arbeiderpartiets kvinneforening og kvinneforbundet kunne trekke flere kvinner med i den organiserte arbeiderbevegelsen, noe som på sikt kunne øke partiets oppslutning og stemmetall ved valgene.

Av de borgerlige partiene var det Høyre som først fikk sin kvinneforening i Kristiania. Kristiania Høirekvinnens Klubb ble stiftet 24. oktober 1910. Dannelsen av foreningen var også i tråd med partiledelsens ønske. Allerede i 1907 ble spørsmålet tatt opp på et av Høyres sentralstyremøter. Her ble stiftelsen av selvstendige kvinneforeninger tilsluttet partiet trukket fram som ett blant flere alternativ for «at opnaa stemmeberettigede kvinders tilslutning til vort parti ved stortings- som ved kommunevalg i størst mulig udstrækning.»²⁹ Kaartvedt hevdet i sitt arbeid med Høyres historie at det ble reagert på den utpregede mannsdominansen i partiet. Dette resulterte blant annet i at høirekvinnen Anna Holck i 1912 fremmet forslag om at de enheter som bare kunne sende én representant til partiets landsmøte, fikk sende to under forutsetning av at en var kvinne.³⁰ Ut fra dette kan vi se stiftelsen av Høirekvinnens Klubb som et resultat av partiledelsens ønske om å sanke stemmer ved valgene. Men kvinnes misnøye med mulighetene til å fremme egne synspunkter innen Høyre var óg trolig en medvirkende årsak til at de i 1910 skilte seg ut i en egen forening innenfor partiet.

Den første kvinneforeningen innen Venstre ble stiftet i Kristiania 11. desember 1911. Venstrekvinnelaget var også opptatt av stemmerettsspørsmålet de første årene etter stiftelsen. I tillegg var det ulike emner innen sosialpolitikken som sto i sentrum for foreningens virksomhet. Hvorfor dannet venstrekvinnene en egen forening? Etter at kvinner hadde oppnådd stemmerett og valgbarhet fulgte de som vi tidligere har sett, to ulike strategier for å gjøre seg gjeldende i det politiske liv. Den ene gikk ut på at kvinner skulle sette opp egne kvinnelister ved valgene, den andre at kvinnene skulle skolere seg politisk innenfor rammen av de politiske

partiene. Blom hevder at dannelsen av Venstrekvinnelaget kan sees som en følge av at begge disse forsøkene brakte skuffelse for kvinnene.³¹

Venstres representasjon gikk tilbake både kommunalt og i Stortinget etter århundreskiftet. Dannelsen av Venstrekvinnelaget må derfor også kunne sees som et resultat av partiledelsens ønske om økt oppslutning fra den nye velgergruppen som kvinnene utgjorde. Et brev fra Venstres generalsekretær til formannen i Venstrekvinnelaget i 1911 bekrefter at partiledelsen hilste stiftelsen av foreningen velkommen.³² Foruten å gratulere med den nye foreningen, ble Venstrekvinnelaget oppfordret til å ta initiativ til en pengeinnsamling og nedsette et utvalg av kvinner som kunne brukes i partiets agitasjon foran valgene. Dette viser at partiledelsen så kvinneforeningen som et mulig redskap til å øke partiets oppslutning.

Stiftelsen av Arbeiderpartiets kvinneforening, Arbeiderpartiets Kvinneforbund, Høirekvinners Klubb og Venstrekvinnelaget må sees som et resultat av partiledelsens ønske om å sanke stemmer, men dannelsen av de tre sistnevnte foreningene må også sees som et uttrykk for at partiene ikke fungerte tilfredsstillende verken når det gjaldt å fostre kvinnelige politikere eller å ta tilstrekkelig hensyn til de spørsmålene kvinnene var spesielt opptatt av.

Det kan synes som om kvinnene innen de respektive partiene måtte ha deltatt i det partipolitiske arbeidet over en viss tid før de erfarte problemene med å vinne fram med sine synspunkter. DNA var det politiske partiet i Kristiania som tidligst sto åpent for kvinnelige medlemmer. At Arbeiderpartiets kvinner var de første som dannet en egen forening synes derfor ikke tilfeldig.

Vi har sett at det var forskjeller mellom DNA, Høyre og Venstre når det gjaldt deres holdninger i ulike spørsmål som fikk konsekvenser for kvinners muligheter for politisk deltakelse. Likevel tyder ikke deres standpunkter på at det var en utstrakt vilje til å få mange kvinner med i politikken. Følgende innlegg i Morgenbladet i 1901 er derfor kanskje dekkende for mange av de ledende politikernes holdninger til kvinners politiske deltakelse i Kristiania på begynnelsen av 1900-tallet.

«At en saa betydningsfuld Samfundsreform som den at gjøre Kvinderne stemmeberettigede og valgbare i Kommunen, i første Øieblikk kan virke lidt forbløffende og gjøre baade Mænd og Kvinder noget famlende og usikre om den bedste Maade at bringe Reformen ud i livet paa, er ikke saa underligt. Det kan vel ogsaa hænde, at de, der syntes, at Reformen kom noget for braat og for lidet forberedt, ikke har saa ganske Uret, og at muligens ikke blot Kvinderne selv, men Samfundet i det store hele havde været bedst tjent med, at det som nu er udført i et Tempo, var skeet i to, med stemmerett som første og valgbarhet som andet.»³³

Det er mye som tyder på at partienes hyppige henvendelser til kvinnene rundt de tre valgene mer var et uttrykk for ønsket om å sanke stemmer enn en positiv holdning til kvinners politiske aktivitet.

Noter

- 1 V.G., 30.5.1901
- 2 Nylænde, 1901, s. 178
- 3 Husmoderen, 1901, s. 183
- 4 Ibid., s. 292
- 5 Marie Michelet, *Minner og Tidsbilder*, Oslo 1948, s. 231
- 6 *Morgenbladet*, 26.10.1901
- 7 Ibid., 2.10.1901
- 8 V.G., 16.11.1901
- 9 Nylænde, 1901, s. 374–375
- 10 *Morgenbladet*, 2.10.1901
- 11 *Norsk Lovtidende*, 1901, s. 246
- 12 *Statistisk aarbog for Kristiania by 1905*, s. 25–26
- 13 Ellen Schrupf, *Tjenestepikespørsmålet i Kristiania. Tjenestepikenes kår og organisering ca. 1880–1900*, utrykt hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1978, s. 18
- 14 Anne Loennechen, *Kvinnens kommunepolitiske aktivitet i Kristiania fra 1901 til 1907*, utrykt hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1983, s. 136 ff.
- 15 Ibid., s. 32
- 16 Ibid., s. 29
- 17 Ibid., s. 136–138, 140–142
- 18 NOS v. 61, s. 44
- 19 Loennechen, *Kvinnens kommunepolitiske*, op.cit., s.61
- 20 Ibid., s. 35–41
- 21 *Aftenposten*, 1.12.1907
- 22 Loennechen, *Kvinnens kommunepolitiske*, op.cit., s. 67–70

- 23 *Social-Demokraten*, 8.11.1907
- 24 Alf Kaartvedt, utrykt manus til Høyres historie b.I
- 25 St. 10.5.1901, s. 40, sitert etter Kaartvedt, *ibid*.
- 26 A. Helvig, *Konservativ Politikk – Liberal Fremnskridtpolitik*, Kristiania 1909, s. 191
- 27 DNAs 13. landsmøte 1899, sitert etter Blom og Hagemann, *Kvinner selv. . . Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*, Oslo 1977, s. 63
- 28 Vera Espeland Ertresvåg, *Fra avmakt til samhold. Arbeiderkvinnenes faglige og politiske organisering 1889–1901*, utrykt hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1976, s. 100
- 29 Høyres Centralstyreprotokoll 1907, s. 22
- 30 Kaartvedt, *op.cit*.
- 31 Ida Blom, *Kvinner i Bergen Venstre*. Festskrift til Bergen Venstres hundreårsjubileum, Bergen 1983, s. 4
- 32 Norges Venstreforening, kopibok 12.8.1909 – 26.1.1912, s. 881–882
- 33 *Morgenbladet*, 4.10.1901

Frauen und das begrenzte Stimmrecht, 1901–1907

Im Jahre 1901 erhielten Frauen ein durch Einkommen bestimmtes kommunales Stimmrecht. Die Einkommensgrenze favorisierte weit weniger als bisher angenommen die Frauen einer bestimmten sozialen Schicht. Frauen hatten also erstmals Gelegenheit, ihre Stimmen bei den Kommunalwahlen abzugeben und in die Gemeindevertretungen gewählt zu werden.

In Kristiania, dem heutigen Oslo, folgten die Frauen bei den Wahlen der Jahre 1901 und 1904 unterschiedlichen Strategien, um Einfluss in der Kommunalpolitik zu erhalten. Die Diskussion über die Strategiewahl spaltete die bürgerliche Frauenbewegung. Ihr liberaler Flügel trat zusammen mit der Frauenvereinigung der Arbeiterpartei dafür ein, dass Frauen sich schulen und versuchen sollten, über die existierenden Parteien Einfluss zu gewinnen. Der konservative Teil der bürgerlichen Frauenbewegung distanzierte sich davon, politische Parteien als Vehikel zu

benutzen, und ergriff statt dessen die Initiative zu einer unpolitischen und programmlosen Kandidatenliste. Diese Initiative spiegelte eine konservative Ideologie wider. Vieles deutet dahin, dass es sich um eine konservative Mobilisierung gegen die zunehmende gesellschaftliche Radikalisierung handelte.

Der Weg über die politischen Parteien resultierte 1901 und 1904 in einem größeren Frauenanteil unter den Gemeindevertretern. 1907 wurde nur noch der Weg über die Parteien gegangen. Auch bei dieser Wahl wurden Frauen in die Gemeindevertretung gewählt.

Der Artikel untersucht die Haltungen der Konservativen (Høyre), der Liberalen (Venstre) und der Arbeiterpartei zu verschiedenen Fragen, die für die politische Aktivität von Frauen bedeutungsvoll waren. Aus unserem Material lässt sich nicht der Schluss ziehen, dass die Parteien den Wunsch hatten, viele Frauen in die aktive politische Arbeit einzubeziehen.